

REČENIČNI MODALITET, POSEBNA KATEGORIJA?

VJEKOSLAV ĆOSIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 801.54:801.56
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno
: 1996-10-09
Received

U radu se razmatra problem rečeničnog modaliteta (rečeničnog konstituenta), daje se pregled dosadašnjih poimanja ove jezične pojave kroz uži izbor lingvističkih rječnika, gramatičnih udžbenika i lingvističkih rasprava te slijed jezično-teorijskih pristupa problemu (tradicionalno-gramatički, transformacijsko-generativni i generativno-semantički). Utvrđuje se da kod mnogih autora nedostaje zajedničko, rodno ime za ovo svojstvo rečenice. Zaključuje se, na kraju, da je rečenični modalitet posebna iskazna kategorija, inherentna svakoj rečenici i njezin sastavni dio te da je njegovo istraživanje posebno zanimljivo budući da se radi o području u kojem se dodiruju morfologija i sintaksa, sintaksa i semantika, kognitivna i priopćajna funkcija jezika.

Pod "rečeničnim modalitetom" (u daljnjem tekstu: RM) podrazumijevamo u ovom radu semantičko-sintaktičko svojstvo zajedničko onome što se u sintaksi rečenice naziva izjavnima, jesnima, niječnima, upitnima, zapovijednima, uskličnima, i sličnim rečenicama. Naime, koliko god su sintaktička i morfološka svojstva upitnih, niječnih, zapovijednih rečenica očevidne, toliko je specifikacija i broj tih rečenica i njihov lingvistički okvir nestalan i mijenja se od autora do autora, od gramatike do gramatike i od jedne lingvističke teorije do druge.

Primjetno je i to da su karakterizacija i definicija tih rečenica kratke i sumarne, vjerojatno od straha od cirkularnih definicija i očevidnosti njihove prirode, a u definicijama se i ne spominje njihov zajednički naziv, rodno ime. U normativnim (školskim) gramatikama ove su rečenice obično kratko opisane u širem okviru, a u gramatikama i raspravama inspiriranima transformacijsko-generativnom sintaksom razmatraju se u okviru preoblika (transformacija), što je još uvijek preširok okvir da bi se moglo poistovjetiti ono što mi nazivamo *modalitet* i transformaciju, te govoriti o homogenoj jezičnoj pojavi.

Pa ipak, upravo utvrđena oskudnost definicija, nedostatak odgovarajućeg i ujednačenog lingvističkog nazivlja, heterogenost i oskudnost izražajnih sredstava modaliteta, upućuje nas - paradoksalno - na mogućnost postojanja prikrivene, a možda i univerzalne kategorije.

Nije, naime, nikakvo otkriće ako kažemo da ni danas lingvistika nema odgovarajuće definicije svojih temeljnih jedinica (i pojmova), koje govorni subjekt, ipak, intuitivno razlučuje. Općepoznata je činjenica da lingvistika neke temeljne jezične jedinice (terminološki) odbacuje - riječ, ili uopće ne pokušava definirati - rečenica, kao rezultat bezbrojnih bezuspješnih pokušaja da se nađe naziv i odredi jezična zbilja.

Manje je poznato da neke jezične pojave nemaju ni u gramatici ni u lingvistici svoj vlastiti naziv, iako na razini opisa poznamo sve pojedinosti. U morfologiji je to slučaj određenog i neodređenog člana (u jezicima koji imaju tu vrstu riječi), koji - za razliku od drugih imenskih kategorija (broja, roda i padeža) - nemaju svoj rodni naziv, termin za svoju pripadnu kategoriju. Tek neki autori govore o kategoriji ekstenziteta unutar koje se oponira određeno i neodređeno.

Analogno kategoriji ekstenziteta u morfologiji, imamo u sintaksi slučaj već spomenutih potvrdnih, upitnih, niječnih, zapovjednih i sličnih rečenica. U praksi, te se rečenice definiraju na raznim razinama: semantički sadržaj, sintaktičko ustrojstvo, intonacijska svojstva, morfološka obilježja, priopćajna svrha, itd.

U ovom radu pokušat ćemo dati kratki pregled definicija i inventara svega onoga što bi se moglo svesti pod RM, a što smo našli u nekim rječnicima, gramatikama i raspravama. Na temelju tog pregleda i usputnih razmišljanja nastojat ćemo ustanoviti postoje li uvjeti za tvrdnju da se radi o posebnoj kategoriji i o kakvoj se kategoriji radi. I na koncu, iznijet ćemo glavne poteškoće u poimanju i definiranju RM, ali i vidike koje otvaraju istraživanja na ovom području sintakse.

U o p i s u i n v e n t a r a dat ćemo pregled definicija iz užeg izbora rječnika i gramatika hrvatskog i francuskog jezika, da bismo na kraju mogli

dati njihove osnovne karakteristike koje će nam poslužiti za daljnja razmatranja.

U opširnom rječničkom članku (12 stupaca) pod natuknicom *rečenica i rečenični Enciklopedijskog rječnika lingvističkih naziva*¹ ono što bi se moglo podvesti pod RM spominje se pod C), "po karakteru semantičko-sintaksnog sadržaja", uz "vremenske i posljedične" navode se i "usklične, poticajne (zapovjedne, imperativne), izjavne, upitne, upitno-poticajne, (upitno-izjavne, upitno-odgovorske; niječne, općeodrične (prave odrične ili prave niječne), djelomično niječne, neodlučno-odrične, niječno-upitne; neemocionalne; izjavne (*ahm*)" (str. 255b).

S druge strane, "među prostim rečenicama razlikuju se izjavne, upitne, zapovjedne" (256b), a "prema funkciji, tj. po svrsi (po sadržaju *bhž*) razlikuju se izjavne, upitne, zapovjedne, usklične ili uzvične rečenice." (258a). Isti rječnik prema "rečeničnoj tvorbi" razlikuje, uz "proste, složene,...infinitivno-bezlične", i "uzvične,...uklopljene; izjavne, objasni-dbene, upitne, upitno-poticajne, upitno-niječne, poticajne, zapovjedne ili imperativne, usklične, egzistencijalne, niječne ili odrične, potvrdne; (složene, nezavisno složene...(*rč*)). Ni pod natuknicom *rečenični* ("koji se odnosi na rečenicu ili koji joj pripada") nema ništa što bi upućivalo na svojstvo koje nas ovdje zanima. Iz čega možemo zaključiti da ovaj rječnik ne pozna termin kojim se služimo u ovom radu. Naprotiv, iz iznesenih navoda možemo izlučiti nekoliko definicijskih elemenata koji nam mogu biti korisni kao smjernice u traženju prirode RM. Ti definicijski elementi (kriteriji) su: semantičko-sintaktički sadržaj, rečenična tvorba, funkcija (svrha). Oni nas već sada upućuju na spregu semantičkog sadržaja i sintaktičkog ustrojstva rečenice, na (priopćajnu) svrhu rečenice, tj. funkcioniranje rečenice u razgovoru (dijalogu), a spominjanje "prostih rečenica" u kontekstu rečenica koji nas ovdje zanimaju upućuje na neke specifične okolnosti u kojim se RM najbolje identificira, odnosno manifestira, te se svodi na ono što gramatike obično nazivaju "upravni" i "neupravni govor".

G r a m a t i k e, odnosno gramatički udžbenici i priručnici, ograničavaju se najčešće na kratke preglede i još kraće definicije RM. U tim se definicijama najbolje ogleda "duh vremena", odnosno vladajuća lingvistička teorija. One su najbolji dokaz da ne postoji normativna gramatika po sebi i za sebe već ova ili ona lingvistička teorija ili pristup jeziku pedagoziran, pojednostavljen iz didaktičkih razloga radi lakšeg prenošenja lingvističkog znanja prilagođenog dobi i uzrastu krajnjeg korisnika.

¹ Rikard S i m e o n, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Zagreb, Matica hrvatska 1969.

Tako na primjer Tomo Maretić u svojoj *Gramatici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*,² sasvim u skladu sa svojim vremenom, govori samo o upitnim, uznosnim, uzvičnim, potvrdnim i željnim veznicima (v. pogl. Sintaksa veznika, §§ 491-509), da bi u posebnom odjeljku (nakon odjeljka "Uzvicima" § 510) govorio o "Nijekanju (negaciji)" (§ 511), jer: "Ovaj dio sintakse ide također u nauk o dijelovima govora, jer riječi kojima se negacija izriče (*ne, ni*) jesu dijelovi govora." Maretiću je zapravo poslije poglavlja o sintaksi veznika ostao još samo jedan RM-nijekanje.

Sličan pristup ima i francuska gramatika Wagner-Pinchon, *Grammaire du français classique et moderne*,³ koja o niječnim rečenicama govori u poglavlju o priložima negacije, a o zapovjednima u poglavlju o glagolskom načinu imperativu. Posebno se govori samo o uzvičnima i upitnima rečenicama.

Definicije i pristup problemu RM mogu varirati čak i u raznim izdanjima iste gramatike. Primjer za to je najpoznatija normativna gramatika francuskog jezika, *Le Bon usage* Mauricea Grevissea, a sigurno bi se našlo i drugih primjera. Naime, u VII. izdanju te gramatike iz 1961. godine nalazimo sljedeće formulacije:

"Relativement à l'attitude de l'esprit dans l'appréhension du fait qu'elle exprime, la proposition est *affirmative*, ou *négative*, ou *interrogative*." (§ 175) i

"Relativement à l'état d'affectivité du sujet parlant, les propositions se divisent en propositions énonciatives et affectives..." (§ 176).

Prema primjerima koje daje, "énonciatives" (iskazne rečenice) bi bile potvrdne i niječne, a "affectives" su eksklamativne, optativne i imperativne. Upitne su se negdje zagubile u ovoj posljednjoj raščlambi.

U XII. izdanju iste gramatike iz 1986.⁴ godine nalazimo nešto suvremenije artikuliranu formulaciju RM u sasvim drugačijem lingvističkom kontekstu. Tako u § 214 možemo čitati:

"D'après la nature de communication et l'intention du locuteur, on distingue, du point de vue formel, quatre espèces de phrases." Te četiri vrste

² Tomo Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, Matica hrvatska, 1963, 3. nepromijenjeno izdanje, priredili Mate Hraste i Pavle Roglić.

³ Robert-Léon Wagner-Pinchon, *Grammaire du français classique et moderne*, Paris, Hachette 1962.

Dodajmo ovome još da *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika* Brabeca, Hrastea i Živkovića uopće ne spominje rečenice o kojima je ovdje riječ.

⁴ Maurice Grevisse, *Le Bon usage*, Duculot, Paris-Gembloux, 1986.

Ovo je izdanje pripremio uz znatne izmjene André Goos nakon smrti autora.

rečenica "prema prirodi općenja i govornikovo namjeri" bi bile "iskazne" (énonciative, déclarative ili assertive), "uzvične" (exclamative, interjective), "upitne" (interrogative), "zapovjedne" (injonctive, impérative), a njima se još dodaju "željne" (optative) i "pozivne" (interpellative). U nabranjanju su opet izostavljene niječne rečenice, no sudeći prema primjerima one se svrstavaju među "iskazne". Što se tiče nazivlja, vidljivo je da ono nije standardizirano pa autor navodi 2-3 sinonimna naziva. Jedino su "upitne" terminološki neupitne. Sama pojava više nije definirana prema opoziciji racionalno/emocionalno, kao u VII. izdanju, već prema priopćajnoj funkciji.

Priopćajnu funkciju kao kriterij razvrstavanja rečenica nalazimo i u *Gramatici hrvatskoga jezika*⁵ Stjepka Težaka i Stjepana Babića, koja u poglavlju naslovljenom "Rečenice po priopćajnoj svrsi" (str. 217-219) kaže:

"S obzirom na svrhu koju želimo ostvariti razlikujemo *izjavne, upitne i poticajne* rečenice". (str. 217) I ovdje se iz nabranjanja izostavljaju niječne rečenice, ali ih se poslije spominje kao suprotnost *jesnima*, kao što se i *zapovjedne* i *željne* spominju kao sinonim *poticajnih* iz kojih se onda izvode i *usklične*. (v. str. 218)

*Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*⁶ razmatra vrste rečenica koje nas ovdje zanimaju u poglavlju "Preoblike gramatičkog ustrojstva rečenice" (§§ 1103-1149). "Osnovno gramatičko ustrojstvo rečenice" se, prema ovoj gramatici, "nijekanjem" preoblikuje u "niječnu" (negiranu) rečenicu, kojoj je suprotna "potvrдна" (jesna) rečenica. "Pitanjem" se ono preoblikuje u "upitnu" (interrogativnu), kojoj je suprotna "izjavna" (diktivna), "usklikom" se preoblikuje u "uskličnu" (eksklamativnu), kojoj se ne navodi strukturalna suprotnost, kao ni "zahtjevnoj" rečenici koja je rezultat preblike "zahtjevnom" ni "bezličnoj" koja je rezultat preoblike "obezličnja", dok je "aktivna" rečenica suprotnost "pasivne" rečenice koja se dobiva preoblikom "pasiv". Isti prikaz nalazimo i u najnovijem izdanju ove gramatike objavljene 1995. pod novim naslovom, *Hrvatska gramatika*, u §§ 1404-1460.

Sličnu artikulaciju istih rečenica nalazimo i u *Sintaksi hrvatskoga književnog jezika* Radoslava Katičića,⁷ koji razlikuje "temeljan oblik",

⁵ Stjepko T e ž a k - Stjepan B a b i ć, *Gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb, Školska knjiga 1994, 10. popravljeno izdanje.

⁶ Eugenija B a r i ć i sur., *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, Školska knjiga 1979.

⁷ Radoslav K a t i č i ć, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, JAZU-Globus 1986.

"preobljke" i "preobljčen oblik". On razmatra iste preobljke kao i *Hrvatska gramatika*, s tom razlikom što on ne navodi izričito nazive za rečenice dobivene preobljkama "poticaj", "pasiv" i "obežličenje".

"Priručna gramatika" i Katičić uvode nas u transformacijsko-generativni pristup problemu RM koji se sastoji općenito u tome da se sva raznolikost rečenice tumači transformacijom iz jedne, dubinske, sintaktičke strukture. Navodimo ovdje ključnu rečenicu iz *Syntactic structures* prema francuskom prijevodu:

"Toute phrase de la langue sera soit une phrase noyau, soit une phrase dérivée des séquences sous-jacentes à une ou plusieurs phrases noyaux, par une ou plusieurs transformations successives."⁸

Ova se Chomskyjeva tvrdnja temelji na činjenici da npr. potvrdne, niječne i upitne rečenice imaju u osnovi istu sintagmatsku strukturu ("temeljan oblik"), kao na primjeru:

- 1) Ivan ide u školu.
- 2) Ivan ne ide u školu.
- 3) Ide li Ivan u školu?
- 4) Idi, Ivane, u školu!

Naprotiv, značenje ovih rečenica je različito, a njihova specifična funkcija u procesu komunikacije im je ujedno glavna odlika - i svrha. S druge pak strane, RM je ovdje razmatran u okviru dvojnosti dubinske i površinske strukture i dvaju sustava pravila koja generiraju te strukture: temeljni sustav koji generira dubinsku strukturu i transformacijski sustav koji generira površinsku strukturu. Razdvajanje dubinske od površinske strukture (ustrojstva) dovodi do uvođenja simbola *Const* (rečenični konstituent, sastavnica) uz simbol *P*, pri čemu se *Const* "preispisuje" kao Afir(macija), Inter(ogacija), Imp(erativ), Neg(acija) ili Emf(aza), tj ono što mi nazivamo "rečeničnim modalitetom". Ovdje se dakle RM prvi puta razmatra kao sintaktički problem na istoj razini sa strukturom rečenice i čini njezin sastavni dio. Međutim, ovo je još uvijek samo taksativno navođenje rečeničnih konstituenata, ali su stvoreni uvjeti da se oni dovedu u suodnos i da se ti odnosi usustave. Prvi je pokušaj bila teza da se svi konstituenti izvode iz aktivne potvrdne rečenice, koja bi po tom pristupu predstavljala "temeljan oblik" odnosno temeljnu rečenicu. Ta se teza oslanjala na gramatičku praksu prema kojoj se u tvorbi niječnih, upitnih i pasivnih rečenica polazi od potvrdne aktivne rečenice. Uz napuštanje ove teze, daljnji korak bilo je razlikovanje obveznih i fakultativnih preobljka.

⁸ Noam Chomsky, *Structures syntaxiques*, Paris, Seuil 1969, str. 51.

Tako u *Eléments de linguistique française: syntaxe* autora Jean Dubois i Françoise Dubois-Charlier⁹ nalazimo shemu konstituenata:

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{Affir} \\ \text{Inter} \\ \text{Imp} \end{array} \right\} + (\text{Neg}) + (\text{Emph}) + (\text{Passif})$$

Okomito su razvrstani *obvezni*, a vodoravno *fakultativni* konstituenti (modaliteti), strukturirani prema njihovu ponašanju na paradigmatskoj i sintagmatskoj osi. Tako se *Affir*, *Inter* i *Imp* isključuju, stoje dakle u paradigmatskom odnosu, a *Neg*, *Emph* i *Passif* se mogu kombinirati sa svakim od obveznih konstituenata u istoj rečenici, dakle na sintagmatskoj osi odnosno u kontrastu.

Prednost modela Dubois-Dubois-Charlier leži u tome što preoblake svodi na ono što se naziva rečeničnim konstituentom, a izostavlja ostale preoblake o kojima govori TG gramatika u svojoj standardnoj verziji (pronominalizacija, relativacija, obezličenje, itd.). Ne uzima, dakle, preoblake kao sintaktički postupak općenito već prema njihovu (semantičko-sintaktičkom) rezultatu i, kao što smo već rekli, struktuiru ih i hijerarhizira u duhu klasičnog strukturalizma. Nedostatak mu je, s našeg stajališta, što u rečenične sastavnice ubraja i pasiv, što jest preoblaka, ali nije sastavnica. Nedostatak mu je - ali možda i odlika u formalnom smislu - izostavljanje binarnog prikaza fakultativnih konstituenata. To je posebno upadno kad se radi o pasivu, po našem mišljenju suvišnom u ovom kontekstu, ali mu je trebalo, kad se već spominje, oponirati aktiv (koji u TG gramatici nema transformacije). *Neg*(aciji) se obično oponira afirmacija (potvrдна rečenica), ali ni ona nema svoju preobliku. Osim toga, termin *afirmacija* je već uporabljen za obvezni rečenični konstituent (*Affir*), što nas navodi na pomisao da model ne razlikuje izjavnu od potvrđne (jesne) rečenice. Za *Emph* (uskličnu rečenicu) teško je naći opoziciju. Rijetke su gramatike koje joj oponiraju "neutralnu rečenicu",¹⁰ jer takva zapravo ne postoji, ali stoji činjenica da se usklične mogu graditi na bilo kojem od već spomenutih modaliteta. Usklične rečenice, koje nedvojbeno postoje u svakom jeziku, inače su nezahvalne za svaki ozbiljniji i sustavniji opis i klasifikaciju. One su uvijek obilježene specifičnom intonacijom, a ostala izražajna sredstva su krajnje raznorodna. Koliko god su pasivne rečenice suvišne, toliko su usklične nezgodne u svakoj ozbiljnijoj raspravi o rečeničnom modalitetu.

⁹ Jean Dubois - Françoise Dubois-Charlier, *Eléments de linguistique française: syntaxe*, Paris, Larousse 1970, str. 133.

¹⁰ "Neutralne rečenice" navodi npr. XII. izdanje *Le Bon usage* u § 125c.

Postoji, dakle, ne samo problem broja (inventara) RM, što se može jasno vidjeti iz *Enciklopedijskog rječnika lingvističkih naziva*, nego i njihova razvrstavanja, počevši od tradicionalnog kriterija racionalno-emocionalno do strukturalističkog kriterija obvezno-fakultativno. Tu, naime, neki autori usklične rečenice svrstavaju u obvezne, a neki u fakultativne RM. Preoblike osnovnog rečeničnog ustrojstva nam zbog šireg sintaktičkog zahvata ne daju jasan uvid u pravu prirodu RM. Osim toga, one nam ne daju odgovor na pitanje odakle se preoblikuju potvrdne i aktivne rečenice, postulirane kao opozicija niječnih i pasivnih. A teza o "nultoj preoblici" koje su one proizvod samo nas dovodi do još težeg problema same naravi jezgrene rečenice, postuliranog ishodišta svijui RM. Ova temeljna teza TG gramatike može se braniti samo kao posve apstraktno sintaktičko ustrojstvo, lišeno svakog sadržaja, tj. stanje rečenice (opet u duhu ortodoksne TG gramatike) prije umetanja "leksikona". Takvo gledanje na rečenično ustrojstvo je podvrgnuto oštrim osporavanjima, prije svega sam pojam "dubinska struktura", odnosno njezino osnovno gramatičko ustrojstvo.

Robert A. Hall je među prvima kritizirao taj pojam smatrajući dubinsku rečenicu "improvizacijom koja služi za to da bi se mogla izvesti preoblika pomoću ove ili one manipulacije".¹¹ Sam Hagège, slijedeći u tome dosta vjerno Erica Buysensa,¹² kaže:

"Ako sve dobro odvagamo, mogli bismo se pitati izvode li neki generativisti zaista površinsku iz dubinske strukture, i nije li, u njihovom intelektualnom postupku, stvar zapravo obrnuta." (C. Hagège, o.c., str. 108).

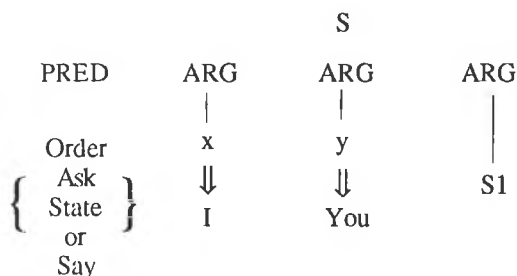
Hagège nalazi još neke nedostatke teoriji preoblika u svezi s relativnim rečenicama i njihova odnosa s pridjevom u filogenetskom i ontogenetskom pogledu, nedosljednostima u analizi dubinske strukture upitnih, uskličnih rečenica, utjecajem strukture konkretnog jezika na teorijske postavke, itd. (Vidi o.c., str. 108-112).

Glavni oponenti Chomskom i njegovom sintaktičkom poimanju dubinske strukture bili su generativni semantičari koji u temelje rečenice stavljaju semantičku strukturu, zadržavajući pritom analitičku aparaturu TG gramatike. Tako George Lakoff u svom djelu *Linguistics and Natural Logic*, kojim smo se služili u francuskom prijevodu,¹³ daje sljedeći prikaz ustrojstva rečenice:

¹¹ Navedeno i prevedeno prema Claude H a g è g e, *La grammaire générative, réflexions critiques*, Paris, PUF 1976, str. 108.

¹² Eric B u y s s e n s, "A propos de M. Chomsky", *Notre temps*, Bruxelles, no. 6, mai 1973, str. 10.

¹³ George L a k o f f, *Linguistique et logique naturelle*, Paris, Klincksieck, 1976.

gdje na mjestu simbola *Const* (rečenični konstituent, sastavnica, RM) nalazimo tzv. performativne glagole *narediti*, *pitati*, *tvrditi ili reći*, koji čine PRED(ikat) rečenice, a jedan od ARG(umenata) rečenice je i S1, propozicijski sadržaj zajednički svim PRED. Tako izjavne rečenice imaju u svojoj logičkoj formi (dubinskoj rečenici) glagole (u engleskom) *say* (reći) ili *state* (tvrditi), zapovijedne imaju *order* a upitne *ask*, itd. Zanimljivo je napomenuti da Lakoff ne uvodi simbol za niječne rečenice. (vidi o.c., str. 20-21).

Lakoffov model vraća semantički sadržaj u temeljni oblik rečenice i vraća nas na iste izvore s kojih je krenuo i Chomsky, filozofsku gramatiku XVII. i XVIII. stoljeća. Ovaj, nazovimo ga semantičko-logički model odgovara *grosso modo* našoj intuiciji i naknadnoj raščlambi iskaza. Drugo je pitanje koliko je on potreban, koristan i pouzdan kao analitičko sredstvo.

Daljnju razradu ovog modela nalazimo kod teoretičara iskazivanja, na primjer kod Statija¹⁴ koji razlikuje *rečenični sadržaj* (*contenu phrastique*) i *propozicijski sadržaj* (*contenu propositionnel*), pri čemu je propozicijski sadržaj konstantan a rečenični se mijenja prema RM. Stati pripada onoj grupi lingvista koja se istovremeno oslanja na generativnu semantiku i na nacrt teorije iskazivanja Emilea Benvenistea¹⁵ koji najprije polazi od razlikovanja uporabe oblika i uporabe jezika. Ova posljednja je, po mišljenju Benvenistea, temelj i razlog postojanja mnogih oblika, npr. osobnih zamjenica i deiktika. Osim toga, kaže Benveniste, "iskazivanje stvara potrebne uvjete za velike sintaktičke funkcije. Kad se iskazatelj služi jezikom da bi na neki način utjecao na ponašanje sugovornika, on raspolaže u tu svrhu određenim brojem funkcija (*appareil de fonctions*)." (art. cit., str.

¹⁴ Sorin Stati, *Le Transphrastique*, PUF 1990, *passim*.

¹⁵ U ovom kontekstu često se navodi Benvenisteov rad "L'appareil formel de l'énonciation" objavljen u *Langages*, 5/17 (1970), str. 12-18, pretiskan u *Problèmes de linguistiques générale II*, Paris, Gallimard 1974, str. 79-88.

84). Te funkcije su prije svega pitanje i zapovijed, ali i tvrdnja (jesna i niječna). Benveniste povezuje pojavu RM ne samo s leksikom nego i s glagolskim načinima (konjunktiv, optativ) i frazeologijom kojom se moduliraju iskazi (*možda, bez sumnje, nesumnjivo, i sl.*). On doista ne problematizira pitanje prioriteta sintaktičke strukture ili smisla, ali se kod njega može pretpostaviti da prioritet daje smislu a ne dubinskoj sintaktičkoj strukturi, kojom on, uostalom, uopće ne barata kao tehničkim terminom.

Što se te dileme tiče, navedimo još zanimljiva zapažanja Danice Seleskovitch o tehnici simultanog prevođenja. Ta su zapažanja dragocjeno svjedočanstvo empirijskog iskustva o odnosu sadržaja i forme rečenice u procesu transkodiranja (prevođenja na drugi jezik) poruke. Seleskovitch prikazuje proces prevođenja u tri faze:

"1. slušanje nekog jezičnog označitelja koji nosi značenje; razumijevanje (*appréhension*) (područje jezika) i shvaćanje (*compréhension*) (područje misli i priopćavanja) poruke analizom i egzegezom;

2. neposredni i namjerni zaborav označitelja i pamćenje samo mentalne slike označenog (pojam, misao, itd);

3. izgovaranje novog označitelja u drugom jeziku, koje mora zadovoljavati dvostrukom zahtjevu: izraziti cijelu izvornu poruku, i biti prilagođeno primatelju."¹⁶

Nešto dalje u istoj knjizi ista autorica tvrdi da prevoditelj "*sluša smisao govornikove rečenice* i taj smisao pamti da bi ga odmah zatim izrekao." (o.c., str. 72) te da "prevođenje pruža svakodnevni dokaz da "shvaćanje" nije ništa drugo nego svodenje informacije na smisao, koji se zatim može izraziti u bilo kojem priopćajnom kôdu." (o.c., str. 83)

Navedeno iskustvo i tvrdnje autorice o prirodi simultanog prevođenja dragocjeno je u kontekstu rasprava o prioritetu sintaktičke ili semantičke sastavnice rečenice. Ono upućuje na opće iskustvo o "govornoj namjeri" (komunikacijskoj intenciji), odnosno u prilog tvrdnji da ta namjera ima prije svega svoj smisaoni sadržaj koji traži svoju sintaktičku formu.

Da je RM zasebna pojava svjedoče i tvrdnje mnogih autora da su pitanje, odgovor, zapovijed, nijekanje "pragmatične univerzalije", sveopće pojave koje se nalaze u svim poznatim jezicima svijeta pa se kao takve mogu prevesti u svaki jezik vjerno i bez parafraziranja.¹⁷

I na kraju, kakav odgovor dati na naše pitanje iz naslova? Ovisno o razini analize možemo s Benevisteom govoriti o "velikim sintaktičkim

¹⁶ Danica Seleskovitch, *Interprète dans les conférences internationales*, Paris, Lettres Modernes 1968, str. 72.

¹⁷ Vidi npr. Paolo Ramat, *Typologie linguistique*, Paris, PUF 1985.

funkcijama" ili s Ramatom o "pragmatičkim univerzalijama". Što se nas i ovdje tiče, pokušat ćemo definirati RM prema manjim a poznatijim jezičnim jedinicama (makar i one bile sporne). U tom smislu možemo reći: *što je riječi vrsta, to je rečenici modalitet*. Naime, svaka riječ pripada nekoj *pars orationis*, a svaka rečenica, izgovorena ili napisana, jest ili potvrdna ili niječna, ili upitna ili zapovjedna ili usklična ili željna, itd. Riječ je jedinica iskaza (*énoncé*) a modalitet je jedinica (sastavnica) iskazivanja (*énonciation*). Obje se definiraju kao semantičko-sintaktičke pojave. Vrsta riječi nema svoje specifično obilježje, kao što ga najčešće nema ni RM. Najčešće su skup obilježja nekih drugih kategorija i funkcija u rečenici odnosno u tekstu.

Dosadašnja istraživanja RM kao zasebne pojave su nedostatna i usputna. Pokušaji njihove inventarizacije i sistematizacije su raznovrsni i osporavani, najčešće zbog različitih teorijskih pristupa samom jeziku. Najspornija je svakako priroda "bazične rečenice", polazišta svih preoblika odnosno tvorbe pojedinih RM. Ništa manje nije sporan ni odnos pojedinih RM i njihova sistematizacija. Jednu od mogućih sistematizacija pokušali smo dati u raspravi "Le monde verbal et la modalité de la phrase".¹⁸ U svakom slučaju, RM je vrlo zanimljivo područje lingvističkog istraživanja jer se u njemu dodiruju i susreću morfologija i sintaksa, sintaksa i semantika, kognitivna i priopćajna funkcija jezika.

Vjekoslav Čosić: SENTENCE MODALITY AS A DISTINCTIVE CATEGORY

Summary

The article deals with the problem of sentence modality (constitutive of the sentence), reviews the extant conceptions of this language phenomenon through examples from an array of linguistic dictionaries, grammatical textbooks and linguistic studies and looks

¹⁸ Vjekoslav Čosić, "Le monde verbal et la modalité de la phrase", *Actes du XVIIIe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes*, Tome II, Max Niemeyer, Tübingen 1991, str. 380-388.

at the available linguistic-theoretical approaches to the problem (traditional-grammatical, transformational-generative and generative-semantic). The author contends that many authors show a lack of a common, generic label for this feature of the sentence. In closing, the author concludes that sentence modality is a distinctive category of statements, inherent to every sentence and its constitutive part and that its exploration is of particular interest because it relates to a field where morphology and syntax, syntax and semantics, the cognitive and the communicative function of language overlap.